

SODALITATES QUONDAM ET NUNC
TUDÓS TÁRSASÁGOK EGYKOR ÉS MA

SZERKESZTETTE

BÉKÉS ENIKŐ – KASZA PÉTER – MOLNÁR DÁVID

CONVIVIA NEOLATINA HUNGARICA 6.

Sodalitates quondam et nunc
Tudós társaságok egykor és ma

Szerkesztette

BÉKÉS ENIKŐ – KASZA PÉTER – MOLNÁR DÁVID

Lazi Könyvkiadó

ELTE | HTK
IRODALMTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

ELTE HTK Irodalomtudományi Intézet

2025

A konferencia létrejöttét támogatta:
SZTE BTK Klasszika-Filológiai és Neolatin Tanszék
ELTE HTK Irodalomtudományi Intézet

A kötet megjelenését támogatta:
MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága

SZTE BTK Klasszika-Filológiai és Neolatin Tanszék
ELTE HTK Irodalomtudományi Intézet

Olvasószerkesztő: MOLNÁR ANNAMÁRIA
A névmutatót készítette: SZILÁGYI N. ZSUZSA

© Szerzők, 2025
© Lazi Könyvkiadó, 2025

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió-
és televízióadás, valamint a fordítás jogát egyes fejezeteket illetően is.

A borítón: Andrea di Piero Ferrucci: Bartolomeo da Saliceto síremléke, 1412.
Bologna, Museo Civico Medievale

ISBN 978-963-267-693-7
ISSN 2416-125X

Kiadja a Lazi Könyvkiadó Kft.
Felelős kiadó: a kiadó igazgatója
Nyomdai előkészítés: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomdai kivitelezés: A-Színvonal 2000 Nyomdaipari Kft.
6722 Szeged, Honvéd tér 5/B
Felelős vezető: Arday Zsolt

Tartalom

Előszó	11
--------------	----

BAROKK IRODALOM ÉS LELKISÉG KUTATÓCSOPORT

BAJÁKI RITA

„Régenten deák nyelven” A 17. század második felében latinból fordított magyar nyelvű imakönyveinkről	15
---	----

SZÁDOCZKI VERA

Náray György élete és munkái levéltári források tükrében	29
--	----

BÁTHORY ORSOLYA

Görög szerzők Pázmány Péter műveiben	49
--	----

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

„et Concionator, et Poeta” Gyalogi János (1686–1761)	61
--	----

BÉL MÁTYÁS NEOLATIN MŰHELY

TÓTH GERGELY

A 18. századi latin nyelvű tudományos irodalom kutatásának helyzete napjainkban (Részleges áttekintés, problémafelvetésekkel, témaötletekkel) ...	73
---	----

BENEI BERNADETT

<i>Chronologia nova Hungariae nascitur</i> : Timon Sámuel <i>Epitóméj</i> ának előzményei és főbb tulajdonságai	87
---	----

JARMALOV REZSŐ

- I. Anjou Károly uralomra jutásának története – nem(csak) elbeszélő
források alapján. Esettanulmány Otrókoci Főrís Ferenc *Historia*
Ecclesiastica Hungarorum című művéről 99

KIS IVÁN

- Kaprinai István *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad*
regis Hungariae című műve. A szerző forráshasználata és történetírói
módszerei 109

SÁNTA SÁRA

- „Legi singulas paginas, risique.” Egy ókortudományi vita
Magyarországon a 18. század második felében 117

TÓTH ANNA JUDIT

- Kéri Borgia Ferenc: *A kelet császárai – Prolegomena* 131

SPECULUM KUTATÓCSOPORT

MOLNÁR DÁVID

- Cave coitum!* Thurzó Zsigmond, váradi püspöknek címzett egészségügyi
intelmek Antonio Gaziótól 149

ORBÁN ÁRON

- A respublica litteraria* és a „természet csodái”. Magyarországról küldött
szervetlen *naturalia* Ellebodus, Purkircher és Clusius levelezésében 161

LIGETI ZSUZSANNA

- A sárospataki Csécsi-kéziratok néhány tisztázásra váró kérdése 173

KULCSÁR PÉTER HISTORIOGRÁFIAI KUTATÓCSOPORT

KASZA PÉTER

- Két udvar közt félúton. Verancsics Antal 1551. évi eseményeket
elbeszélő töredékéről 183

NAGY GÁBOR	
A 16–18. századi könyvolvasók Zermegh Jánosa	197
SZEBELÉDI ZSOLT	
Ritka és egyedi szavak Szerémi György emlékiratában	209
GYULAI ÉVA	
Verancsictól Mommsenig – A berlini Verancsics-kódex és tanulságai	217
BAKOS DZSENIFER EMÍLIA	
„Aucesamum” Azonosítatlan forrás a pápai vár történetéről a hosszú háború korában	249
~	
MOLNÁR PÉTER	
„[...] uxorem quartam ducet et ex ea heredem habebit.” Ellenzéki morgolódás Mátyás Magyarországon, 1480 táján	261
TUBAY TIZIANO	
Pietro Ranzano <i>Annales omnium temporum</i> című művének kézírata és szerkezete: megközelítések és problémák	269
 HATÁRTERÜLETEK	
MÁTÉ ÁGNES	
Eurialus, a ló, és a <i>Historia de duobus amantibus</i> spanyol és lengyel illusztrációi a 16. századból	285
MAJOROSSY IMRE	
„[...] difficilis res est” Latin nyelvű ajánlások Telegdi Miklós postilláinak első kötetéhez	299
SZABÓ ÁDÁM	
Romlás vagy fejlődés? A jezsuita Antonio Possevino és az antitrinitárius történelemszemlélet	311

SZÖVEGPRODUKCIÓ ÉS SZÖVEGÉRTTELMEZÉS

ARMANDO NUZZO – SZOVÁK KORNÉL – VISEGRÁDI RENÁTA

- Adalék Coluccio Salutati magyar vonatkozású állami leveleinek
készülő kritikai kiadásához 323

SIMON LAJOS ZOLTÁN

- Egy velencei patrícius utazása a világ végére (Janus Pannonius:
Panegyricus ad Jacobum Antonium Marcellum 314–446) 331

FRAZER-IMREGH MONIKA

- Sodalitas epistolarum* – Görög-latin versidézetek Angelo Poliziano
Levelei I–II. könyvében 341

JANZSÓ MIKLÓS

- „Tū vero audi sapientissimos viros [...]” Ludovico Odasi
gyászbeszédeinek forrásai 353

JUHÁSZ DANIELLA

- Familiaris explanatio*. Jodocus Badius Ascensius *Aeneis*-kommentárja 365

MÓRÉ TÜNDE

- A főúr mint hős a 17. század elején. Temetési orációk
Nádasdy Ferenc és Thurzó György felett 377

POSTA ANNA

- Georg Hochschild apokaliptikus centója 389

A 18. SZÁZADI NEOLATIN KÖLTŐK TÁRA

BALOGH PIROSKA

- A neolatin irodalom értelmezése és kutatása a magyarországi
irodalomtörténeti összefoglaló kézikönyvekben 1711-től napjainkig 403

BÍRÓ CSILLA

- Szűz Mária-tisztelet Halápy Konstantin piarista szerzetes költeményeiben ... 423

RÉDEY-KERESZTÉNY JÁNOS

- Hol van Árkádia, a költészetnek hazája? Gondolatok a 18. századi
magyarországi latin Árkádia *communitas*-eszméjéről 437

TÓTH SÁNDOR ATTILA

- Epigramma és történetírás Babai Ferenc jezsuita szerzetes
életművében (Babai verses életrajzai: királyok, nádorok,
esztergomi érsekek) 451

TÓTH SÁNDOR MÁTÉ

- Virtus et pax*. Az első koalíciós háború lezárása
Joachim Hödl 1798-as elégiáiban 467

KEISZ ÁGOSTON

- A pindarosi metrika útvesztőiben. Hogyan értelmezte
Ungvárnémeti Tóth László Pindarosz metrumát? 479

BÉKÉS ENIKŐ

- A magyarországi neolatin irodalom kézikönyve: egy tervezet
bemutatása 493

- Névmutató 501

JUHÁSZ DANIELLA

Familiaris explanatio

Jodocus Badius Ascensius *Aeneis*-kommentárja*

Bevezetés

A 14. és 15. század során a humanisták Európa-szerte új – történelmi és filológiai – érdeklődéssel kezdték tanulmányozni az ókori kommentátorokat, és új kommentárok összeállításába fogtak az ókori szerzők munkáihoz. A kommentár műfajának ókori modellje újjáéledt, amelyhez az itáliai humanista iskolák kialakulása is hozzájárult: a tanárok a szövegek egyre szélesebb körét oktatták, a humanista iskolákban ismét népszerűvé vált a késő ókori kommentárforma.¹ Ennek megfelelően az ókori szövegek reneszánsz kommentárjai sok szempontból az ókori (és a középkori) kommentárok hagyományát folytatják, ugyanakkor az itáliai humanisták munkája nyomán a kommentárhagyomány számos új irányt megnyitva fejlődött tovább a 15. században. Az általuk összeállított kommentárok jelentős hatást gyakoroltak az oktatásra, az olvasási és írási gyakorlatokra, a tudás előállítására, rendszerezésére és továbbadására, valamint a klasszikusok recepciójára.²

A flamand származású Jodocus Badius Ascensius (1462–1535) munkássága is e humanista hagyományba illeszkedik. Badius a 16. század elején a kor egyik legsikeresebb kommentárkiadójaként, nyomdászaként és könyvkereskedőjeként szerzett nevet magának, a Vergilius-kommentárok között az ő munkája az egyik legtöbbet kiadott, összesen legalább 55 kiadásban szerepelt a 16. században.³ Kommentátori

* A tanulmány az FK 135096 számú NKFI projekt támogatásával készült.

¹ Anthony GRAFTON, Glenn W. MOST és Salvatore SETTIS, szerk., *The Classical Tradition* (Cambridge, Massachusetts–London: Harvard University Press, 2010), 228.

² A kommentár és az oktatás szoros összefonódásáról a kora újkorban lásd Karl A. E. ENENKEL és Henk NELLEN, szerk., *Neo-Latin Commentaries and the Management of Knowledge* (Leuven: Leuven University Press, 2013), 17–23.

³ Craig KALLENDORF, *Printing Virgil: The Transformation of the Classics in the Renaissance* (Leiden: Brill, 2019), 31.

és kiadói munkássága Badiust a franciaországi reneszánsz első szakaszának egyik meghatározó szereplőjévé tette.⁴ A neve alatt megjelent kiadványok száma önmagában hatalmas filológiai teljesítményre utal, tudományos munkássága – talán éppen a rendkívüli sokrétősége és szinte beláthatatlan mennyisége miatt – mégis valamelyest háttérbe szorult a kutatásban. A filológus-nyomdász életművének ambivalens megítéléséről 2013-as monográfiájában Paul White a következőképpen foglal állást: „Badiusnak számos változata létezik: önmaga bemutatásában gondosan rejtőzködött, kortársai és az utókor pedig gyakran félreértelmezték. Badius számkra olyan személy marad, akinek jelentőségét nehéz meghatározni.”⁵ Utóbbira dolgozatom sem vállalkozik, pusztán Badius filológiai tevékenységére, és arra szeretném ráirányítani a figyelmet, ahogy munkájával a Vergilius-értelmezők ókori és reneszánsz hagyományához, a kommentátorok tudós közösségéhez kapcsolódott. Tudománytörténeti érdeklődésű kutatásom fókuszában így Badius kommentátori gyakorlata áll: azt a kérdést járom körül, hogy hogyan épül fel és működik Vergilius műveihez készített (1507) nagy sikerű kommentárkiadása. Az *Aeneis*-kommentárra fókuszálva, a sajátos jegyek és az értelmezői hagyományhoz való kapcsolódás mellett a lehetséges használati kérdésekre is kitérek, kiemelten a pedagógiai funkcióra összpontosítva. Mindezek megfigyeléséhez egy-egy kiválasztott részletet mutatok be Badius kommentárjából az *Aeneis* 3. énekéhez.

A kommentár közelebbi vizsgálata előtt azonban érdemes áttekinteni Badius munkásságának néhány fontos állomását. Badius 1462-ben – valószínűleg Gentben – született, alapfokú tanulmányait a genti kollégiumban végezte, majd a leuveni egyetemen tanult tovább. Ezután Itáliába utazott, ahol Ferrarában Battista Guarinónál, majd Mantovában rövid ideig az idősebb Filippo Beroaldónál folytatott tanulmányokat.⁶ Miután egy ideig Valence-ban tanított, Badius 1492 körül Lyonba költözött, ahol a Henri Valluphin által vezetett iskolában tanított.⁷ 1499-től Párizsban élt, ahol a tanítás mellett Jean Trechsel nyomdász támogatásával szerkesztőként könyvkiadói karrierjét is elkezdte megalapozni. 1503-ban Párizsban saját nyomdát alapított Praelum Ascensianum néven. Pályafutása során nyomdájában több mint 700 kötetet adott ki klasszikus, középkori és humanista írók munkáiból.⁸ Könyvkereskedői és nyomdász tevékenysége különböző mértékben, de következetesen tük-

⁴ Vö. David Scott WILSON-OKAMURA, *Virgil in the Renaissance* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 42.

⁵ Paul WHITE, *Jodocus Badius Ascensius: Commentary, Commerce and Print in the Renaissance* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 1–2.

⁶ Badius magát Lorenzo Valla és Filippo Beroaldo követőjeként helyezte el, de ez inkább abban nyilvánult meg, hogy hasonló szerzőket kommentált, mint elődei, nem az ő tudományos gyakorlatukat követte. WHITE, *Jodocus Badius Ascensius...*, 65.

⁷ Philip RENOUARD, *Imprimeurs et libraires parisiens du XVe siècle: fascicule Breyer* (Paris: Bibliothèque Nationale de France, 1982), 6–15.

⁸ Maurice LEBEL, „Josse Bade, Éditeur et Préfacier (1462–1535)”, *Renaissance and Reformation / Renaissance et Réforme* 5, 2. sz. (1981): 63–71.

rözi a humanista és a pedagógusi törekvéseket. A nevéhez fűződő kötetekben – a kevés számú orvosi és jogi műtől eltekintve – három fő csoportot lehet megkülönböztetni: teológiai és filozófiai értekezések, nyelvtanok és szótárak, klasszikus és humanista szövegek. Badius kiadói tevékenysége mellett saját tudományos munkájával sem hagyott fel: előszavakat, kommentárokat és rövid nyelvtani értekezéseket írt. Összesen 72 kommentárt készített klasszikus, középkori és kortárs szerzőkhöz.⁹ Munkáival a latin irodalmat akarta népszerűsíteni, elérhetővé és hasznosíthatóvá kívánta tenni a latin szövegeket a tanulók számára. Átfogó célkitűzése volt az olvasói műveltség fejlesztése, annak tudatában, hogy a nyelvi megértés mélyebb vállalási megértéshez vezethet. Az ebben a szellemben készült munkáit legtöbbször a *familiaris* jelzővel illette.¹⁰

Familiaris explanatio – Badius bevezető kommentárja

Badius kommentárszövegeit általában a grammatikai vagy pedagógiai kommentár kategóriájába sorolják. Badius legtöbbször *explanationes*nak vagy *interpretationes*nek nevezi munkáját, de használja az *expositio*, *elucidatio*, *declaratio*, *lucubratio* terminusait is.¹¹ A *familiaris* jelzővel a „haladó szintű” (*doctus*) kommentároktól különbözteti meg a saját magyarázatait. Az *interpretatio familiaris* bevezető jellegű kommentártípusként határozható meg, amelyet egyszerű stílus jellemez, elsődleges célja a szöveg megértését elemi szinten segíteni, szoros értelemben magyarázni a szöveget, míg az irodalmi és filológiai műveltség fejlesztésének kevésbé nyújt teret. A kommentárokat kísérő paratextusok alapján ezeket a bevezető típusú kommentárokat Badius olyan olvasóknak szánhatta, akik valamilyen elfoglaltságuk miatt nem akarnak hosszabb kommentárokat elolvasni, vagy elsőre nem tudnák befogadni azokat, mert nincs meg hozzá a megfelelő nyelvi-filológiai képzettségük. Ez alapján feltételezhető, hogy elsősorban nem iskolai használatra, nem kifejezetten tankönyvként készítette ezeket a kommentált kiadásokat Badius, hanem inkább egyéni használatra szánhatta őket, ami ugyanakkor a pedagógiai gyakorlatot imitálja: mintha a kommentárszöveg a tanári instrukciókat helyettesítené az önálló olvasás gyakorlatában. Mark Crane Badius *Sylvae morales* című kommentált kiadását (1492) vizsgáló esettanulmányában a nyomtatott szöveget virtuális tanteremként gondolja el, megítélése szerint Badius célja kommentárjával a középkori hagyományon alapuló curriculumból a klasszikus szerzőkön alapuló oktatásra való átváltás segítése lehetett. A *familiaris interpretatiót* kezdő szintű, olvasóbarát kommentárként írja le, amely stílusával a szóbeli diskur-

⁹ RENOARD, *Imprimeurs et libraires parisiens...*, 10.

¹⁰ Marijke CRAB, „Josse Bade’s familiaris commentarius On Valerius Maximus (1510): A School Commentary?”, in *Transformations of the Classics via Early Modern Commentaries*, szerk. Karl A. E. ENENKEL, 153–166 (Leiden–Boston: Brill, 2014), 153–154.

¹¹ WHITE, *Jodocus Badius Ascensius...*, 73–76.

zust imitálja, s emögött Badius saját pedagógiai gyakorlatát feltételezi.¹² Felmerül azonban a lehetsége annak is, hogy bár a *familiaris* kommentárok tanulóknak szóltak, célközönségük mégis inkább a grammatikai iskolák oktatói lehettek.¹³ A Badiusnak tulajdonított 72 kommentárból 51 *familiaris* kommentárként azonosítható, bár ebből 7 korábbi kommentárnak a revideált változata. Badius munkái közt tehát meghatározó kommentártípusnak tekinthető a *familiaris*ként megjelölt műfaj.¹⁴

A kommentárhagyomány előzményei

A Vergilius-kommentárhoz, és általában az iskolai kommentár műfajához a késő ókori grammatikusok, Maurus Servius Honoratus és Tiberius Claudius Donatus munkái szolgálhattak alapvető mintaként Badius számára.¹⁵ Servius a 4–5. század fordulóján grammatikusként tevékenykedett, Rómában tanított, munkái közül az *Aeneis*hez írt iskolai kommentárja a legismertebb. Vergilius szövegeit a történeti-nyelvészeti elemzés módszerével közelíti meg, kommentárját többek között Aelius Donatus korábbi, elveszett Vergilius-kommentárja alapján, a kivonatolás és kompilálás módszerével készíthette. Tiberius Claudius Donatus Serviusnál valamivel később, az 5. században élt, életéről és munkásságáról kevés adat áll rendelkezésünkre, *Interpretationes Vergilianae* című fennmaradt munkájában retorikai exegézist dolgozott ki az *Aeneis*hez. Badius 1507-ben megjelent kommentárkiadásában az *Aeneis* értelmezéséhez – rövidített formában – Servius és Donatus kommentárjegyzeteit is közli saját *familiaris* kommentárja mellett. Ezzel a gyakorlattal nem volt egyedül, az ókori grammatikusok – főként Servius – értelmezése már-már nélkülözhetlenné vált Vergilius reneszánsz olvasóközönsége számára, az *Eclogák*, a *Georgica* és az *Aeneis* szinte magától értődően bőséges serviusi (és esetenként donatusi) jegyzetekkel kiegészítve jelentek meg.¹⁶ Badius valószínűsíthetően mindkét kommentárszöveget Cristoforo Landino *variorum*-kommentárjából emelte át, vagyis nem saját

¹² Mark CRANE, „„Virtual Classroom»: Josse Bade’s Commentaries for the Pious Reader”, in *The Unfolding of Words: Commentary in the Age of Erasmus*, szerk. Judith Rice HENDERSON, 101–117 (Toronto: University of Toronto Press, 2012).

¹³ WILSON-OKAMURA, *Virgil in the Renaissance...*, 37.

¹⁴ WHITE, *Jodocus Badius Ascensius...*, 75.

¹⁵ Az ókori kommentárokról lásd James E. G. ZETZEL, *Critics, Compilers and Commentators: An Introduction to Roman Philology, 200 BCE–800 BCE* (New York: Oxford University Press, 2018); Robert A. KASTER, *Guardians of Language: The Grammarian and Society in Late Antiquity* (Berkeley–Los Angeles–London: University of California Press, 1997), 169–197; Charles MARTINDALE és Fiachra Mac GÓRÁIN, szerk., *The Cambridge Companion to Virgil*, Cambridge Companions to Literature 2 (Cambridge: Cambridge University Press, 2019), különösen a 6a és 6b fejezetek: 88–108.

¹⁶ Frederic CLARK, „Glossing Glossators: Reading Servius Reading Virgil in Early Modern Scholarship” *The Princeton University Library Chronicle* 74, 2. sz. (2013): 139–177, 145. 1470–1599 között kb. 55 kiadásban Donatus, míg 125-ben Servius kommentárja kapott helyet (WILSON-OKAMURA, *Virgil in the Renaissance...*, 32; idézi CLARK, „Glossing Glossators...”, 149).

kivonatolt változatát olvassuk a két késő ókori kommentárból. Landino 1488-ban adta ki először – Servius jegyzeteivel együtt – Donatus kivonatolt kommentárját Vergilius-kiadásában.¹⁷

Szemben a serviusi kommentár közel állandó, stabil jelenlétével a Vergilius-értelmezés hagyományában, Donatus 15. században felfedezett kommentárja újszerű és kiemelt népszerűségnek örvendett ebben az időszakban.¹⁸ Donatus értelmezése több szempontból is jól illett a humanista hagyományba, egyrészt mint a humanisták által felfedezett szöveg, másrészt a retorikai megközelítésével a kor tudományos preferenciáihoz illeszkedett, hiszen a költői szövegre Aeneast és Augustust dicsőítő műként (*genus laudativum*) tekint.¹⁹ Donatus és Badius munkája több szempontból is párhuzamba állítható. Donatus Vergilius-kommentárjának *praefatió*jában írja, hogy nem helyettesíteni, hanem kiegészíteni szándékozik a grammatikai kommentárok értelmezését, e kötetekkel együttes használatra buzdítja fiát, akinek a kommentárt dedikálja. Badius is – legalább részben – hasonló kiegészítő használatra szánhatta kommentárját más iskolai vagy tudós kommentárok előtt, bevezetőként szolgálva az olvasó számára – ezt feltételezi a kötet elrendezése, és a magyarázatok szerkezete is. Emellett az eposz átfogó értelmezésében is közel állnak egymáshoz, mindketten a retorikai megközelítést helyezik előtérbe (vö. a kötet elején szereplő Landino-esszével), bár ez Badius esetében a kommentárjegyzetek szintjén kevésbé explicit módon jelenik meg. A felhasználási mód és az interpretációs keret mellett a kommentálási eljárások szintjén is mutatnak hasonlóságokat, ezekre a példáknál térek vissza.

A kommentár felépítése

A kommentár működésének vizsgálatához érdemes a kommentárkötet felépítésére kitérni.²⁰ A kötet felépítése követi a korszak kommentárkiadásaira jellemző összetett formát, amely pedig az ókori grammatikai kommentárok mintáján alapul: a kommentált szöveget és a kommentárt paratextusok egészítik ki. Az 1507-ben Jean Petit párizsi nyomdájában, Badius szerkesztésében megjelent kommentárkötet a következő részekből épül fel: dedikáció; tárgymutató az *Eclogák*, a *Georgica* és az *Opuscula* kommentárjához; *praefatio* Cristoforo Landinótól; Antonio Mancinelli előszava, Ba-

¹⁷ WILSON-OKAMURA, *Virgil in the Renaissance...*, 31–32. Cristoforo Landino munkásságáról és az 1488-ban kiadott Vergilius-kommentárjáról lásd Bruce McNair, *Cristoforo Landino: His Works and Thought* (Leiden–Boston: Brill, 2018), 147–165.

¹⁸ Donatus kommentárja a középkorban ismeretlen volt, a 15. század első felében többször találunk másolatokat, több részletben fedezik fel az *Interpretationes Vergilianas*. WILSON-OKAMURA, *Virgil in the Renaissance...*, 32.

¹⁹ CLARK, „Glossing Glossators...”, 148.

²⁰ A kutatáshoz Badius 1507-ben Párizsban, Jean Petit nyomdájában kiadott kötetét használtam: Jodocus Badius Ascensius, *Opera Vergiliana docte et familiariter exposita* (Parisiis: Jean Petit, 1507). A kötet digitalizált változatát lásd <https://www.ustc.ac.uk/editions/143282>.

Aeneidos Liber. III. Fo. CCLXXVIII.

en eleganti hoc loco ptecula et andrises patet: Senat decori patri q̄ diu vixerat gubernacula tribuē) ius bebat dare vela fati. i. scdm fata sua ut fata idcabat: qui. i. q̄ ego iachrymās (ego inuit decessi) reliquo littora patri: q̄ portus patri: q̄ reliquo cāpos. i. arabes: q̄ iam ignis oia excedit: vbi troia fuit: Ego feror exul in aē. i. mare: q̄ socij scilicet nato cum penatibus & magnis dijs. De quibus Scrvlium vidimus.

Terra procul vastis colitur mauortia cāpis:
Thracēs arantiacri quondā regnata lycurgos
Hospitiū antiquum troiē socijque penates
Dum fortuna fuit: feror huc: & litore curuo
Mœnia prima locofatis ingressus iniquis:
Aeneadaq̄ meo nomē de nomine fingo.
Sacrā Dionei matri diuisj ferebam
Auspici bus ceptorū operū sup̄q̄ niteatē
Cœlicolū regi mactabam in litore Taurum.
Forte fuit iuxta tumulus quo cornu summo
Virgula: & densis hastilibus horrida myrtus.
Accessi viridēq̄ ab humo cōuellerē sylvam
Conatus: ramis tegerem vt frondētibz aras:
Horrendū & dictū video mirabile monstrū:
Nam quē prima solo ruptis radicibus arbor
Vellitur: huic arbor liquitur sanguine guttē:
Et terrā rabo maculant: mihi frigidus horror
Mēbra quatit gelidusq̄ coit formidē sanguis.
Rursus & alterius lentū cōuellerē vimen
Insequor: & causas penitus tentare latentes:
Alter & alterius sequitur de cortice sanguis.
Mlta mouēs aio nymphas venerabar agrestes:
Graditūq̄ patrem geticis qui p̄fedit aruis:
Rite secundare vīsus: omenq̄ leuarent.

SER.
Procul

Licetq̄

Procul, porro ob oculis: & p̄t fati sūge significat: & nō valde: vt inquit: Et p̄cul in pelago faxi: q̄ nō erat longe. Sed & hic eadem p̄t esse significatio: Breuis ē enī hellepōti transitus. Vastis vastatis vel magnis. Ac si quis vel cruetū. Hic dum bacchi cōfēns vites amputare parat: ibi cruēra amputant: Sed cōstat ab stemmē fuisse: & huc sunt actoris naturę vt de demosthene legit. Antiqui vetustū vel carū hunc est: Primum filia polynestoris nup̄erat & illi priamē Polydore parū filiū dederat alendū. Dum fortuna. i. bona Nam si absolute ponit intelligit felix inde fortunatos. i. felices. Curuo pyretū dicit litorei p̄p̄teron. Nāq̄ dicit i. iuxta Rēdo ferit litore. significat etia nauigaliter nō relinquit litus. Prima mā in ceta alia locuit: intelligit autē alenum. Salut. A hēnē marmoreaq̄ vī militatē: q̄ Hōme dicat inde exul ad troiē venit. eup̄horon & calimachus a foeto Vlyssia dicit vultu illic sepulcro quo te missus fuerat ad

ASCa
DONa
Ordo
Terra procul vastis colitur mauortia cāpis: Thracēs arantiacri quondā regnata lycurgos Hospitiū antiquum troiē socijque penates Dum fortuna fuit: feror huc: & litore curuo Mœnia prima locofatis ingressus iniquis: Aeneadaq̄ meo nomē de nomine fingo. Sacrā Dionei matri diuisj ferebam Auspici bus ceptorū operū sup̄q̄ niteatē Cœlicolū regi mactabam in litore Taurum. Forte fuit iuxta tumulus quo cornu summo Virgula: & densis hastilibus horrida myrtus. Accessi viridēq̄ ab humo cōuellerē sylvam Conatus: ramis tegerem vt frondētibz aras: Horrendū & dictū video mirabile monstrū: Nam quē prima solo ruptis radicibus arbor Vellitur: huic arbor liquitur sanguine guttē: Et terrā rabo maculant: mihi frigidus horror Mēbra quatit gelidusq̄ coit formidē sanguis. Rursus & alterius lentū cōuellerē vimen Insequor: & causas penitus tentare latentes: Alter & alterius sequitur de cortice sanguis. Mlta mouēs aio nymphas venerabar agrestes: Graditūq̄ patrem geticis qui p̄fedit aruis: Rite secundare vīsus: omenq̄ leuarent.

1. kép. *Opera Vergiliana*, 1507, ad *Aen.* III, 13–36.

dius bevezetője Vergilius műveihez; *Eclogák* és *Georgica* Servius, Mancinelli és Badius kommentárjával; *Opuscula* Domizio Calderini és Badius kommentárjával; előszó és index az *Aeneis*hez; a Donatus-féle Vergilius-életrajz; Badius és Servius előszava az *Aeneis* értelmezéséhez; összefoglaló argumentum az eposzról; az *Aeneis* szövege Servius, Badius és Donatus kommentárjával; Maffeo Vegio 13. éneke Badius kommentárjával; végül egy verstani és egy görög nyelvi segédletet találunk az idézetek olvasásához. A kora újkori kommentárok összetett felépítésére reflektálva Karl Enenkel nagy és komplex – jegyzetekből, paratextusokból álló – szövegépítményhez hasonlítja őket, amelyben az olvasónak tájékozódnia, válogatnia kell. Ez a monumentalitás valamelyest ennél a kommentárkötetnél is megmutatkozik, a felsorolt tartalmi egységek mellett az ezer oldalt meghaladó terjedelme szintén ezt erősíti.²¹

²¹ ENENKEL ÉS NELLEN, *Neo-Latin Commentaries...*, 3.

Mielőtt még a konkrét példákat bemutatnám, röviden kitérek az *Aeneis*-kommentár megjelenésére, a kommentároltal elrendezésére. A felső lapszálon látható (1. kép), hogy az *Aeneis* mely énekében járunk, szerepel a fóliószám is, megkönynyítve a keresetőséget és a tájékozódást az olvasó számára. Az oldalak két – egy keskenyebb és egy szélesebb – hasábra vannak felosztva, az eposz szövege a belső, szélesebb hasámban, a kommentárszövegek pedig az adott szakasz alatti és melletti hasábrészekben olvashatók, ezáltal keretezik a szöveget. Az *Aeneis* szövege kb. 15–30 soros részletekben, nagyobb betűmérettel és sorközzel van szedve, így könnyedén elkülöníthető a magyarázó szövegektől. A margókon a kommentárszövegek mellett rövidítések (Ser., Don. és Asc.) jelölik az adott kommentárszakasz szerzőjét, a Badiusra jellemző „Ordo est” kezdetű kommentárszakaszoknál *Ordo* szerepel, emellett az általános keresést, tájékozódást további tárgyszavak segítik. A kommentárszövegek ebben a kiadásban nincsenek élesen elhatárolva egymástól (például térközzel vagy címmel, ahogy az későbbi kiadásokban látható), az egyes jegyzetek bár lemmatizáltak, a lemmák nincsenek kiemelve, nem tagolják a szöveget, a locusokat sorszámok sem jelölik, mint ahogyan ez a modern kommentároknál szokás. A kommentárszöveg sűrű, egybefüggő képet mutat. Külön figyelemre méltó, hogy az *Aeneis*-szöveg új szakaszainak kezdeténél Badius kommentárja – és abba integrálva a donatusi kommentár kivonata – szerepel az eposz sorai mellett (azzal egy vonalban kezdődően), ami „párhuzamos” olvasást, vagyis inkább konzultációt, valamint a kommentárszövegek olvasási sorrendjét implikálja, ti. Badius magyarázata az elsőnek olvasandó az eposzrészlet, vagy akár egy-két sor után rögtön. Ezzel szemben Servius kommentárja – önállóan – az eposzrészlet alatt szerepel, amely mintha azt feltételezné, hogy az a szakasz sorról-sorra történő megértése után, az átfogóbb értelmezéshez nyújt inkább segítséget. A kommentárkötet tulajdonságai alapján további, a kommentár lehetséges olvasói gyakorlatát vizsgáló kutatás körvonalazódik, amely túlmutat jelen tanulmány keretein.

Polydorus sírja: részlet az *Aeneis* 3. énekének kommentárjából

A kommentár bemutatásához az eposz egy kiválasztott szöveghelyének (*Aen.* III, 13–68) és értelmezésének leírására vállalkozom. A 3. ének elején az eposz elbeszélésében épp Aeneasék hajóútjának első megállójánál, Thrákiában járunk, ahol partot érve a trójai csapat élén Aeneas várost készül alapítani, az isteni támogatás elnyeréséhez pedig áldozatot mutat be. Az oltár készítéséhez a közeli dombon lévő bokorból leveleket, ágakat tépked, ami tragikus jelenet kibontakozásához vezet, a növényekből ugyanis vér csöpög. Kiderül, hogy a vérző növények Polydorus sírját borítják, akit Priamus küldött a thrák királyhoz, a király azonban a vendégbarátság ellenére, mikor Trója vesztét látta, megölte a fiatal herceget és elvette a magával hozott vagyonát. Aeneas és társai megismerve mindezt, mielőtt tovább hajózná-

nak, méltó módon eltemetik Polydorust. Ez a jelenet olvasható az eposz 3. énekének 13–68. soraiban.²²

A kommentárszakasz vizsgálata során egyrészt arra helyeztem a fókusz, hogyan építi be a kommentárelődök, Servius és Donatus jegyzeteit Badius, hogyan szerkeszti saját kommentárszövege mellé őket, teremte-e bármi kapcsolatot a különböző kommentárok között, másrészt Badius kommentárjának önálló működésének, műveleteinek, magyarázó módszerének leírására koncentráltam. Az *Aeneis*-sorokat a szélesebb hasámban Servius kommentárszövege követi, Badius átveszi a lemmákat és a hozzájuk tartozó magyarázatokat a tömörebb, kivonatolt Landino-féle változatból, amelyben egyszerűsített mondat szerkezeteket (például egyenes szórendet, aktív vá alakított passzív állítmányokat), lerövidített magyarázatokat és idézeteket találunk. Az eposzszöveg mellett kezdődik Badius saját kommentárja, azonban néhány sor után a margón látjuk, hogy a következő szakasz már Donatustól származik, és olvashatjuk is: „De qua re dicit sic Donatus”. Azaz a saját, rövid bevezetője után Donatus magyarázatát „ékeli be” kommentárjába: Landino kiadása nyomán átveszi Donatustól a lemmákat és magyarázataikat. A késő ókori grammatikusok munkáiból tehát Serviusé rövidített formában, önállóan az eposzszöveg után (alatt) kerül a kötetbe, míg Donatusé szintén kivonatolt formában, de már Badius kommentárjegyzetéhez hozzászerkesztve jelenik meg az eposz sorai mellett a kommentároladon. A hagyománytól egyáltalán nem idegen módon tehát a korábbi kommentátorok lemmái és a magyarázatai is „újratermelődnek” ebben a reneszánsz kommentárban.²³

Donatus kommentárja után Badius saját jegyzeteit olvashatjuk szinte szóról szóra haladva az eposzhoz. A kommentátor gyakorlatára jellemző műveletek következnek: a szintaktikai egységek, a szórend megadása („Ordo est”). A kommentátor az időnként bonyolultabb szerkezetű, szórendű latin mondatot egyszerűbb formában ismétli meg. Az egyes szintagmákat értelmezi, a költői szöveget könnyebben érthető, ugyanakkor a jelentést megtartó, egyszerűbb nyelvi kifejezésekkel magyarázza, azaz parafrázálja. Badius kommentárjában a számos „id est”, „hoc est”, „scilicet” formula jelzi kommentálásának ezt az egyik leggyakoribb módszerét („myrtus horrida id est aspera”), amelyet esetenként explicitebben is kifejez („quod vulgo dicitur”).²⁴ A parafrázis Donatus kommentálási gyakorlatának is meghatározó művelete, és ál-

²² A Polydorus-jelenet értelmezéséhez többek között lásd Lyndsay COO, „Polydorus and the Georgics: Virgil *Aeneid* 3.13–68.”, *Materiali e Discussioni per l'analisi Dei Testi Classici*, 59 (2008): 193–199; Michael A. TUELLER, „Palinurus and Polydorus: Two Epigrammatic Passages in Virgil's *Aeneid*”, *Latomus* 69, 2. sz. (2010): 344–358; Emily GOWERS, „Trees and Family Trees in the *Aeneid*”, *Classical Antiquity* 30, 1. sz. (2011): 87–118.

²³ A lemmák öröklődéséről lásd Christina SHUTTLEWORTH KRAUS, „Kommentárok olvasása”, ford. NEMERKÉNYI Előd, in *Metafilológia 1. Szöveg – variáns – kommentár*, szerk. DÉRI Balázs, KELEMEN Pál, KRUPP József és TAMÁS Ábel, 502–531 (Budapest: Ráció Kiadó, 2011).

²⁴ A kommentárkiadásban a formula rövidítése, jelölése még nem következetes, többnyire „i.” formában jelenik meg a lemma után közvetlenül, de olykor rövidítés nélkül is olvashatjuk.

talában az elemi szintű, iskolai kommentárok gyakori jellemzője.²⁵ A kommentár bevezető jellegének, és a feltételezett „kezdő” szintű felhasználóknak megfelelően a jegyzetek egy része nyelvtani segítséget nyújt, a kommentátor azonosítja a szóalakokat, meghatározza az esettani jellemzőiket, vagy éppen megadja az állítmányhoz tartozó személyes névmást, vonzatot (pl. „ego video monstrum”). A kommentátor nem téveszti szem elől a szöveget, a szoros olvasás gyakorlata válik felismerhetővé a badiusi jegyzetekben. A következő kommentárrészletek – megérkezés Thrákiába, Polydorus sírjának felfedezése – az *Aeneis* 3. énekének elejéről jól szemléltetik a kommentárnak ezt a megalapozó, bevezető jellegét.

Aen. III, 13–16.

„Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
Thracēs arant, acri quondam regnata Lycurgo,
hospitium antiquum Troiae sociique Penates,
dum Fortuna fuit [...].”

ad loc. Asc.

„Ordo est. Terra mavortia *id est* bellicosa et patria mavortis seu martis qui thracum lingua gradius dicitur *scilicet* thracia: colitur procul *id est* late aut longiuscule ab troia: campis vastis *id est* valde amplis: thracēs arant (ergo thraciam significavit) regnata *id est* ea quam regno gubernata sunt: quondam *id est* olim supra ab licurgo thracum rege acri *id est* strenuo et bellicoso: et ita regnata erit accusativi casus pluralis numeri et neutri generis [...].”

Aen. III, 22–26.

„Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
virgulta et densis hastilibus horrida myrtus.
Accessi, viridemque ab humo convellere silvam
conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,
horrendum et dictu video mirabile monstrum.”

ad loc. Asc.

„Tumulus *id est* sepulchrum in colliculo erat forte *id est* a casu iuxta *id est* prope eum locum ubi mactabam: erat cum casuale illic praecise mactasse

²⁵ Donatus kommentálási gyakorlatáról és általános megközelítéséről az eposzhoz lásd Raymond J. STARR, „An Epic of Praise: Tiberius Claudius Donatus and Vergil’s *Aeneid*”, *Classical Antiquity* 11, 1–2. sz. (1992): 159–174.

ubi sepulchrum erat: quo *id est* in quo *scilicet* tumulo: hoc est colliculo: summo *id est* in cuius vertice: supra erant virgulta cornea *id est* corni arboris: et myrtus horrida *id est* aspera: densis hastilibus *id est* virgultis unus facile hastilia fierent. Ego accessi scilicet tumulum: et conatus convellere ab humo *id est* funditus: sylvam viridem *id est* densa illa hastilia virentia: ut tergerem aras: ramis frondentibus: ego video monstrum *id est* portentum aut prodigium horrendum et mirabile dictu *id est* dum dicitur [...].”

E néhány rövid részlet is, azt gondolom, jól ábrázolhatja, miként értendő Badius kommentárjának *familiaris* megjelölése. Emellett a kommentátori eljárásában a *doctusként* azonosított kommentárhoz, vagyis az *Aeneis*-nél (elsősorban) a serviusi kommentárhoz való kapcsolódást szeretném kiemelni, amelyhez az epizód utolsó sorainak kommentárját idézem. A Polydorus-jelenet, Aeneas elbeszélése ezekben a sorokban a temetési szertartás leírásával zárul. Az utolsó másfél sor kommentárjában láthatjuk a korábbi kommentátori műveleteket (szegmentálás, lemmatizálás, parafrázis, nyelvtani segítség), ellenben az érdekesség, hogy Badius egy ponton – amikor már nem a szavak szoros jelentésére, hanem a rítus részleteire térne ki a magyarázat – a serviusi kommentárhoz irányítja az olvasót, erről ugyanis az ókori kommentátor már írt („quid autem clamabatur iam docuit Servius”). Ha megnézzük a serviusi kommentárrészt, valóban megtaláljuk, hogyan köszöntek el a halottól.

Aen. III, 66–68.

„inferimus tepido spumantia cymbia lacte
sanguinis et sacri pateras, animamque sepulchro
condimus, et magna supremum voce ciemus.”

ad III, 68. Servius

„Supremum: adverbium: ut torvum clamat. Ciemus: dicebant autem Vale nos te omnes ordine quo natura permiserit cuncti sequemur.”

ad loc. Asc.

„et ciemus *id est* clamamus: magna voce. supremum *id est* ultimo loco: aut supremum *id est* ultimum vale: unde peracto omni officio exequiali dicitur conclamatum esse: quid autem clamabatur iam docuit Servius.”

Talán már önmagukban ezek a példák is szemléltetik, hogy Badius milyen alapos-sággal, és mennyire elemi szinten magyarázza az *Aeneis* szövegét, kommentátori gyakorlata a lemmatizálás, „atomizálás”, nyelvtani segítség és parafrazeálás műveleteivel jól leírható: a megértés érdekében szavakra szedi és újrendezi a költői

szöveget, *verbum de verbo* elemzi, értelmezi és fogalmazza át Vergilius sorait. A kommentár elsősorban tehát a szöveg szoros megértésére fókuszál, nyelvtani támogatást nyújt az olvasónak, a figyelmet a szintaxisra, metrumra, szóalkotásra irányítja, ebben szerepet játszik az is, hogy minden bizonnyal oktatási környezetben készülhetett, és tanári segédkönyvként is használhatták. A kommentár diskurzusa alapvetően a szövegre koncentrálnak, nem tesz távoli, „antikvárius” kitérőket (a reáliák például háttérben maradnak), ebből a szempontból takarékoság jellemzi.²⁶ Ahogy az elődök munkájában, úgy a későbbi, modern – különösen a grammatikai, iskolai – kommentároknak is megfigyelhetők ugyanezek a kommentálási gyakorlatok és műveletek, Badius munkája a Vergilius-komentárok exegetikai hagyományába kitűnően illeszkedik. Azáltal, hogy ókori és kortárs értelmezéseket egyaránt beemel a kiadásába, megerősíti, hogy a kommentálást eredendően közös, kollektív vállalkozásként gondolja el, a gyakorlata is ezt követi.

Összegzés

A flamand filológus-nyomdász munkájáról úgy tűnhet, hogy alig több mint egy újabb – minden tudományos vagy kritikai igény nélküli – kivonatoló iskolai kommentár, részben korábbi szövegek gyűjteménye, különböző funkcióknak megfelelően összeválogatott és új elrendezésbe szerkesztett munka. Badius munkáiban kompilátori szerepbe bújva a szerzőhöz képest kevesebbként reprezentálva magát minderre rá is erősíthetett.²⁷ Azonban épp e kompilátori és elemi értelmezői tevékenységében rejlik munkájának érdeme is: széles olvasóközönsége számára fontos irodalmi szövegeket, nagy mennyiségű tudományos, filológiai anyagot tett elérhetővé és hozzáférhetővé. Bevezető, megalapozó kommentárja nem csak az auktorszöveg megértését és befogadását segítette, hanem az összetettebb, humanista kommentárszövegeket is, hiszen helyenként metakommentárként is működik, azaz egyszerűsíti és magyarázza a korábbi kommentárokat. Kommentárjára jellemző, hogy ellentétben a *variorum*-kommentárok általános működésével, Badius az *Aeneis*hez szinte már kötelező elemként tartozó késő antik kommentárok szövege mellett saját kommentárját nemcsak azok mellé helyezi, hanem reflektál rájuk, az eltérő típusú és szintű (*doctus–familiaris*) magyarázó szövegek között hivatkozásokat hoz létre, ezáltal az együttes használat lehetőségét nyújtja. Badius kommentárja az alapfokú nyelvtani, szövegértési segítség mellett számos funkciót ellát, lehetővé téve,

²⁶ Paul Gerhard SCHMIDT, „Jodocus Badius Ascensius als Kommentator”, in *Der Kommentar in der Renaissance*, szerk. August BUCK és Otto HERDING, 63–71 (Boppard: Boldt, 1975), 69–70.

²⁷ Paul White emeli ki nyomdászai és kiadói sikere kapcsán, hogy Badius figyelemre méltó hatékonysággal és gyorsasággal lehetett képes új szövegeket létrehozni, nem pusztán csak kivágott és bemásolt részleteket egyik kommentárból a másikba. WHITE, *Jodocus Badius Ascensius...*, 220–221.

hogy különböző típusú olvasók ugyanazt a szöveget olyan szinten tanulmányozzák, amely saját céljuknak, érdeklődésüknek és tanulmányi igényüknek megfelel. Badius *familiaris* kommentárja elemi magyarázataival az alapot, az első lépcsőfokot képezhetette egy többszintes folyamatban, a szöveg megértésének szintjétől az átfogó értelmezés, irodalmi és kulturális műveltség fejlesztéséig.²⁸ Ezt a fajta kommentátori tevékenységet a pozitívista szemléletű filológiatörténet, részben a túl magas tudományos elvárásai miatt, amelyeknek ez a típusú munka nem igyekezett megfelelni, részben talán a rendelkezésre álló kommentáryanag mennyisége miatt, kevésbé értékelte. Az elmúlt évek tudománytörténeti diskurzusában azonban – többek közt Craig Kallendorf és Paul White munkáinak köszönhetően – már az oktatás, a művelődés és a könyvnyomtatás kultúrtörténetének kontextusában tárgyalják Badius tevékenységét. Badius sikerének mutatója, hogy a 16. század végéig folyamatosan újra kiadták Vergilius-kommentárját, amíg Jacobus Pontanus hasonlóan bőbeszédű *variorum*-kommentárja meg nem jelent.²⁹

DANIELLA JUHÁSZ

Familiaris explanatio

Commentary on the *Aeneid* by Jodocus Badius Ascensius

The paper examines Jodocus Badius Ascensius' commentary on the *Aeneid*, published in 1507. It analyzes the strategies, practices, and methods Badius employed to interpret the text, as well as his use of ancient and early modern exegetical works. The paper also explores how Badius' *variorum*-commentary fits into the Renaissance tradition of commentaries, what are the specific features of his *commentarius familiaris*, and its pedagogical function. Through close reading and comparative analysis, the paper examines Badius' relationship to his predecessors and contemporaries and his contribution to the interpretive tradition of the *Aeneid*.

²⁸ Hasonló megfigyeléseket fogalmaz meg tanulmányában Mark Crane is. Lásd CRANE, „Virtual Classroom...”, 115–117.

²⁹ WILSON-OKAMURA, *Virgil in the Renaissance...*, 37; WHITE, *Jodocus Badius Ascensius...*, 10–11.

Az SZTE BTK Klasszika-Filológia és Neolatin Tanszéke, valamint az ELTE HTK Irodalomtudományi Intézete szervezésében 2023. november 8–11. között Szegeden rendezték meg az VI. Neolatin Konferenciát. A kora újkori történelemmel, irodalom- és művelődéstörténettel foglalkozó hazai és határon túli kutatók segerszemléjévé fejlődött konferenciát a megszokottnál is nagyobb érdeklődés övezte, mivel ebben az évben a neolatin irodalom különböző aspektusaival foglalkozó tudományos műhelyek bemutatkozása volt a szimpózium fő célkitűzése.

A kötetben, mely a *Convivia Neolatina Hungarica* sorozat hatodik darabja, az előadások alapján készült tanulmányok szerkesztett, a megfelelő tudományos apparátussal ellátott változata olvasható. A konferencia szekcióinak logikáját némileg módosítva, a közölt írások számos aspektusból vizsgálják a 15–18. századi magyarországi és erdélyi neolatin irodalmi alkotásokat. Több, egymást remekül kiegészítő, egymással párbeszédbe lépő tanulmány olvasható a legfrissebb kora újkori lelkeség-történeti kutatásokról, a 18. századi modernizálódó történeti irodalomról, a 15–16. századi humanista historiográfiáról, egyéb filológiai és líratörténeti vizsgálódásokról, valamint a frissen alakult 18. századi neolatin költőkkel foglalkozó munkacsoport műhelyének eredményeiről is.

A változatos tematikájú, számos szerzőt, részterületet érintő, az adott téma legjobb szakértőinek tollából született tanulmányok széles körben hasznosítható ismereteket kínálnak a kötet valamennyi olvasójának.

ISBN 978 963 267 693 7

